

Casa Balla

Sue Spaid

Van het Huis naar het Universum en terug

Foto vorige pagina: Casa Balla, Via Oslavia, woonkamer, courtesy Fondazione MAXXI, © Giacomo Balla, SIAE 2021, foto M3Studio
Deur van Casa Balla, Rome, 2005, foto Patrizia Giambi

Op 5 februari 1909 publiceerde de Milanese kunst-theoreticus Filippo Tommaso Marinetti in de Gazzetta dell'Emilia in Bologna het *Manifesto iniziale del Futurismo*. Twee weken later verscheen het op de voorpagina van het Franse dagblad Le Figaro. Hoewel Giacomo Balla niet deelnam aan *Italian Futurist Painters* (1912), de eerste reizende tentoonstelling van futuristische kunst, die in Londen van start ging en onder andere galerieën in Parijs, Berlijn en Brussel aandeed, had hij twee van de vier deelnemers aan de expo als leerling gehad (Gino Severini en Umberto Boccioni), waardoor hij de facto de vaandeldrager van de beweging was. Omstreeks 1913 exposeerde hij al regelmatig met de futuristen en in 1919 opende hij zijn eerste huis voor het publiek om te tonen hoe het futurisme een plaats heeft in het dagelijks leven.

Casa Balla, zijn tweede huis, is nu eindelijk toegankelijk voor het publiek. In januari 2005 probeerde ik samen met de Italiaanse conceptuele kunstenaar Patrizia Giambi het appartement van Balla te bezoeken. Hoewel we in Rome waren om de overblijfselen van Robert Smithson's *Asphalt Rundown* (1969) te lokaliseren, wou ik graag Balla's appartement zien. Ik had net Jack Clemente's docufilm *Balla et le futurisme* (1971) gezien en was helemaal in de ban van zijn fantastische beelden van dit gesamt-kunstwerk. We stonden echter voor een massieve houten deur die met kettingen in drie verschillende kleuren was afgesloten; elke kleur vertegenwoordigde een andere partij die via juridische weg dingen opeiste die zich in de woning bevonden. Het toeval wilde dat de zoon van een kunsthistoricus, die het appartement boven Casa Balla bewoont, ons opmerkte en ons uitnodigde om met zijn vader een praatje te slaan over de schat die achter de deur verborgen lag. Hij vertelde ons dat het overlijden tien jaar eerder van Balla's kunstenaarsdochters Luce op 90-jarige leeftijd en Elica op 79-jarige leeftijd (respectievelijk Italiaans voor licht en propeller) tot rechtszaken had geleid, waardoor de beloftevolle toekomst van Casa Balla werd gedwarsboomd.

Toen ik in juni las dat Casa Balla eindelijk toegankelijk was, greep ik de kans om het te bezoeken met beide handen aan. De heropening, na bijna vijf decennia van sluiting, valt samen met de 150ste verjaardag van de geboorte van Balla. Twee maanden voordat Italië de Eerste Wereldoorlog inging, schreven Balla en zijn toenmalige leerling Fortunato Depero de *Futuristische Reconstructie van het Universum* (1915), waarin zij zich verbonden tot een 'totale fusie met het oog op de reconstructie van het universum, de opvrolijking ervan – dat wil zeggen, de volledige herschepping ervan', door 'gestalte te geven aan het onzichtbare, het ongrijpbare, het ondoorgrondelijke, het onwaarneembare', en kunst te scheppen die een 'dynamische, simultane, plastische, luide expressie zou zijn van universele trillingen'.

Men kan zich afvragen hoe het MAXXI, een museum gewijd aan kunst uit de 21ste eeuw, het kan verantwoorden om kunstwerken van een eeuw geleden te presenteren. In plaats van de nalatenschap van de familie Balla te etaleren in de vorm van bestaande kunstwerken, gaf het MAXXI acht kunstenaars, ontwerpers en architecten (geboren tussen 1961 en 1982) de opdracht om nieuwe kunstwerken te maken als antwoord op Casa Balla. Hoewel de resultaten mij

enigszins verbijsterd achterlieten, is deze tentoonstelling beslist eigentijdser dan een overzicht van Balla's destijds vernieuwende opart, geluidskunst, performancekunst, installatiekunst, *allover painting*, eetbare kunst, experimentele film, dans en theater. Zijn invloed is zo diepgaand dat elke tentoonstelling van nog bestaande kunst automatisch als gedateerd zou aanvoelen. Het MAXXI confronteert Casa Balla's Studio Rosso deur, groene eetkamermeubels, tapijten en wandtapijten, alsook ontwerpen voor een cabaret, interieurs, lampen, kleding en typografie en Elica's interieurontwerpen, met kunstwerken van architectuurfilmmakers Ila Bêka en Louise Lemoine, fotograaf Carlo Benvenuto, performancekunstenaar Alex Cecchetti, installatiekunstenaar Jim Lambie, beeldhouwer Emiliano Maggi, typograaf Leonardo Sonnoli, VR-architecten Space Popular en ontwerper/architect Patricia Urquiola.

Hoewel verschillende van deze projecten verrassend zijn en ze stuk voor stuk mooi worden gepresenteerd, maakte Space Popular's *Camera Balla* (2021), een sobere video gepresenteerd op een rond scherm in de achterste hoek van de galerie (achter Urquiola's prachtige gemeenschappelijke tafel), het meeste indruk op mij. In een paar minuten geeft Space Popular (het duo Lara Lesmes en Fredrik Hellberg) de simultaneïteit van onze 21ste-eeuwse levens weer. Hun video omvat beelden van representatieve schilderkunst die overgaan in foto's, geluidsopnames en wifi/netwerken, terwijl Balla's kleurrijke patronen evolueren naar sferische opnames van Casa Balla, met caleidoscopische beelden die vervormen en zich vermenigvuldigen om hyperspace op te roepen. *Camera Balla* refereert aan Balla's schilderij *La seggiola dell'uomo strano* (De stoel van de vreemde man) (1929), waarin sferische visioenen verschijnen, badend in lichtspiegelingen die weerkaatsen op een klein

centraal geplaatst stokfiguurtje. De stoel in kwestie is een van de handgemaakte stoelen in Casa Balla; een lichtstraal die doorheen de deur van het appartement valt, reikt naar het universum erbuiten. Casa Balla heeft ongetwijfeld de deur wijd geopend zodat kunst in elk aspect van ons leven kon doordringen.

Het idee van deuren die leiden naar nog meer deuren roept het idee van gelijktijdigheid op. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in Casa Balla veel deuren aanwezig zijn. De voordeur, voorzien van het opschrift 'FuturBalla', heet de bezoeker welkom in dit wonderlijke universum. De keukendeur met haar kleine pastelkleurige glazen ruitjes straalt rust en comfort uit. Boven de deur die naar de bijkeuken leidt staat 'La stanza dei rumori continui' (de kamer van het onophoudelijke lawaai) te lezen, als een mantra voor deze plek vol bedrijvigheid. De in een rood, blauw, geel en groen patroon geverfde deur die Balla's Studio Rosso en slaapkamer scheidde van de levendige activiteiten in zijn appartement, is nu in het MAXXI te bewonderen. Datzelfde patroon transformeert de lichtbaklamp, de kasten, de boekenplanken en de kapstok van Studio Rosso in één uniform oppervlak. De glazen deuren van de slaapkamers van schilder-naaister Luce (1904-1994) en schilder-amateurastronoom Elica (1914-1993) zijn met de hand beschilderd met bloemmotieven, wijnranken en bladeren, net als de luiken, de terrasdeur en het observatorium (met gyroscoop) in de kamer van Elica. Elica's bijnaam was de 'wolkenvanger'; in haar kamer hangen verschillende wolken schilderijen, waaronder een dat zij in 1945 samen met haar vader en oudere zus tentoonstelde, naast een met luipaardvlekken versierde bureauset.

Het is duidelijk dat deze familie creativiteit hoog in het vaandel droeg. In de woonkamer valt het oog van de bezoeker op het grote aantal handgemaakte

Casa Balla, Via Oslavia, kamer van Elica Balla, courtesy Fondazione MAXXI, © Giacomo Balla, SIAE 2021, foto M3Studio

Casa Balla heeft ongetwijfeld de deur wijd geopend zodat kunst in elk aspect van ons leven kon doordringen.

schildersezels en maquettes, gepresenteerd op prachtige handgeschilderde paarse tegels. De schildersezels, die meer als presentatie- dan als schilder-gereedschap fungeerden, maakten dat Balla's dynamische schilderijen van de muren konden loskomen en vrijstaande objecten werden. De Balla's, die vaak materialen hergebruikten, bekleedden stoelen en sofa's met stoffen die waren samengesteld uit driehoekige restjes om prismatische kleuren op te roepen. Er ontstond een verscheidenheid aan praktijken onder één dak, omdat elke kunstenaar het huis gaandeweg op inventieve wijze transformeerde. Casa Balla inspireerde zelfs twee Italiaanse designbewegingen – Studio Alchimia en Memphis, waarvan de kleurrijke patronen en geometrische vormen rechtstreeks naar het intense karakter van Casa Balla verwijzen.

Voordat de familie Balla in 1929 naar de Via Osлавia 39b verhuisde, woonde zij in de buurt van de Villa Borghese. Tijdens deze periode (1904-1926) ontwierp Balla het huis van de Löwensteins in Düsseldorf (1912), bouwde hij Studio Rosso in zijn futuristische modelwoning, ontwierp hij het cabaret Bal Tik Tak in Rome (1921) en bouwde hij meubilair voor Guglielmo Jannelli's Villino Mamertino in Messina, Italië (1924). In 1919 stelde Balla zijn huis op zondagmiddag open voor het publiek, wat de aanzet gaf tot de ontwikkeling van Case d'arte in heel Italië. Tegen 1925 hadden futuristen als Tato in Bologna, Cesare Andreoni in Milaan, Pippo Rizzo in Palermo, Enrico Prampolini, Anton Giulio Bragaglia en Virgilio Vecchi in Rome en Depero in Rovereto een atelier opgericht, een winkel geopend of hun huis ingericht om op maat gemaakte artisanale voorwerpen tentoon te stellen, en daarmee de weg geëffend voor de Etsy-trend van vandaag.

In tegenstelling tot de ontwerpers van de Amerikaanse Prairie School, de Arts and Crafts-beweging in Groot-Brittannië of de art nouveau in België, maakten de futuristen ook hun kleding zelf. Twee foto's uit Theo Van Doesburgs archieven zijn in dit verband interessant: de eerste, uit 1932, toont Elica, Balla en Luce gekleed in futuristische outfits, omringd door 'futuristische bloemen', meubels en vrij zwevende schilderijen, terwijl de andere een zicht op Balla's cabaret weergeeft, allicht een inspiratiebron voor Café l'Aubette (1927) in Straatsburg. Piet Mondriaan schreef in 1927: 'Verschillende stromingen hebben getracht de vorm af te schaffen en een vrijer ritme te creëren. Het futurisme gaf de voornaamste impuls.' Casa Balla dateert van vóór Kurt Schwitters' *Merzbau* (1933) en de vele in-situ installaties verspreid over de *Exposition internationale du surréalisme* (1938).

We beschikken niet over meer fotomateriaal en dus is het moeilijk om na te gaan welke veranderingen de dochters na Balla's dood hebben aangebracht. Ondanks het feit dat zij samen met hun vader exposeerden in futuristische tentoonstellingen, werd 'FuturBalla' nooit een ideologie. In tegenstelling tot families die een stijl proberen te institutionaliseren of een naam tot merk proberen te verheffen, behielden zij alle drie de vrijheid om zowel retro- als avant-gardistische benaderingen te verkennen. De eclectische stijlen (abstracte en florale motieven), formaten en onderwerpen (o.a. landschappen en klassieke portretten) die in het huis aanwezig zijn, suggereren dat de dochters meer affiniteit hadden met Ferdinand Hodler dan met Balla. Ze zijn helemaal gericht op energie, beweging, licht en vibraties, en voelden dus weinig behoefte om op de trein van het toen in zwang zijnde abstract expressionisme te stappen. Bovendien schilderden ze recto verso, dus veronderstel ik dat de schilderijen die overleefden zo bedoeld waren, anders hadden ze die wel herwerkt tot iets nieuws.

Casa Balla, zoals het thans is opgezet, is een gecureerde tentoonstelling, ingericht om bijzondere verhalen op te roepen over elk van de personages die er hebben gewoond en het huis tot leven hebben gewekt. Wat helaas ontbreekt in Casa Balla zijn beelden die tonen hoe het er precies uitzag op het moment dat de kettingen werden losgemaakt, alsook het verhaal van hoe de inhoud (honderden landschappen, portretten en decoratieve schilderijen in alle mogelijke stijlen) uiteindelijk werd verspreid. Bovendien is er geen verklaring waarom Balla's eigen slaapkamer oningericht bleef. Misschien gebruikten de dochters de kamer eerder als opslagplaats of als atelier dan als expositieruimte. Balla's ontwerpen onderscheiden zich qua aanpak op één punt van die van zijn collega's: zijn werkwijze was cumulatief, elk teken of elke vorm was een reactie op de voorgaande. In tegenstelling tot kunstenaars die scènes in segmenten opdeelden zoals bij het divisionisme, het kubisme en De Stijl, ontstonden Balla's schilderijen uit motieven die zich vermenigvuldigden en zich als levende organismen over schilderijen en muren verspreidden.

Casa Balla, *From the house to the universe and back*, MAXXI, Rome, Italië, tot 21 november 2021